

Ahlak

AHLÂK ÇALIŖMALARINI VE AHLÂK FELSEFESİNİ DERGİSİ

Cilt Vol. 1 **Sayı** No. 2

Yayın Tarihi / Publication Date

Ağustos/August, 2021

Copyright © Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

"Tarihçilerin gerçeği aramak üzerine kurulu bir töresi vardır."

Halil Berktaş

Ahlâk dergisinin bu sayısında tarihin ve tarihçinin ahlâkı dosyasını konuşuyoruz. Bir tarihçi olarak siz tarihi bir disiplin olarak mı görürsünüz? Yoksa bir bilim alanı olarak mı görürsünüz?

Burada bana göre kritik mesele bilim sözcüğü. Tabi ki tarih bir bilgi alanı ve dolayısıyla da özel bir bilgi alanını içeren bir disiplin. Ancak bana göre bir bilim değil. Tarih disiplinini ve bilgi alanını bir bilim alanı olarak tanımlamakta tereddüt ediyorum. Neden olduğunu açıklayacağım. İngilizce söyleyişle ifade etmek gerekirse tarih; science'den çok scholarship kategorisine giriyor benim için. Bu nedenle tarih bilimi ifadesini, özellikle de İngilizce olarak The Science of History ifadesini kullanmaktan tereddüt ediyorum. Ancak bu tarihin bilimsel bir uğraşı alanı olmadığı anlamına da gelmiyor. Tarihin metodu ve vardığı, varabileceği sonuçlar ile adına "yasa" diyebileceğimiz genellemelere ulaşış ulaşamayacağı arasında bence bir farklılık var. Aynı zamanda tarih bilimsel ve ampirik bir araştırma yöntemine de sahip. Yani Descartes'dan, Newton'dan bu yana bilimsel metodoloji üzerine yapılan çeşitli tanımlara üç aşığı beş yukarı uyuyor. Verilere sadakat, hipotez formüle etmek, veri toplamak, verileri doğru yorumlamaya çalışmak; bu açılardan bakıldığında tarih alanının bir bakıma diğer bütün bilimlerle ortak bir zemini bulunmaktadır. Tarihçi gerçeği araştırıyor, gerçeği kovalıyor, topladığı verilerden ve ampirik bulgulardan hareketle ölçülü, dikkatli, titiz sonuçlara varmaya çalışıyor. Bütün bilim insanları gibi tarihçi de kendi alanında doğruyu ve gerçeği arıyor. Ama öte yandan tarihe doğrudan bilim dediğimiz zaman karşımıza şöyle bir problem çıkıyor ki bu problem idiografik ve nomotetik ayrımla da ilgili bir mesele. Nomotetik -Yunanca "nomos" sözcüğünden- olarak tarif ettiğimiz bilimler ve sosyal bilimler, adına "yasa" diyebileceğimiz farklı koşullarda geçerli sebep-sonuç genellemelerine varabilme kapasitesini içeriyor, bu temelde tanımlanıyor. Yer çekimi yasası, termodinamik yasalar, ekonomide arz-talep yasası ve benzeri yasalar... Her ne kadar sosyal bilimlerin "yasa" kavramı çeşitli nedenlerle zayıf olsa bile bu tür genellemelere varma kapasitesi açısından tarihin geri planda durduğu kabul ediliyor. Bu özellikle 19. yüzyıl başından beri oldukça konuşulmuş, tartışılmış bir değerlendirme ve ben de bu değerlendirmeye katılıyorum. Bu açıdan tarihin geçmişten ve bugünden hareketle özellikle de geleceğe teşmil edilebilecek yasalar kovalama ve vaz' etme kapasitesini çok zayıf olarak görüyorum, hatta yok olarak

@ Prof. Dr., İbn Haldun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü.
halil.berktay@ihu.edu.tr

DOI:10.5281/zenodo.5336753
ahlâk dergisi, 2021
ahlakdergisi.org

görüyorum. Burada işin içerisine sosyolog, antropolog ve felsefeci Ernest Gellner'in ifadesiyle; "insanın eksik programlanmış bir yaratık olması" faktörü de giriyor. Bunu günümüzde pek çok sosyal bilimci veya tarihçi şu veya bu şekilde tekrarlıyor. İnsanın genetik açıdan programlanmış eksik bir yaratık olması; onun farklı maddi ve manevi koşullarda, farklı mekanlarda çok çeşitli tepkiler vermesi anlamına geliyor. Zaten adına farklı kültürler dediğimiz çeşitlilikler de bu durumdan kaynaklanıyor. Belirli koşullarda insanın önüne çıkan problemlere verebileceği tek bir cevabın olmaması ile birlikte geleceğin bilinemezliği ve öngörülemezliği bugün geçmişe bakarak vaz' edebileceğimiz birtakım genellemeleri geleceğe uyarılama kapasitemizin, gelecekte böyle olacak deme kapasitemizin çok çok sınırlı olması, hatta bu yolda yapılan bütün tahminlerin kronik olarak yanlış çıkmaya mahkûm olması anlamına geliyor. Belirttiğim gibi bu nedenle tarihe bir bilim demekte tereddüt ediyorum. Diyemiyorum, demek istemiyorum. Tarihin bilimsel bir araştırma yöntemi var ama diğer bilimler hatta diğer sosyal bilimler gibi "bilim" değil. Çünkü "Laws of History" veya "Tarihin Yasaları" diye bir şeye ulaşma kapasitesini kendi düşüncemin bugün geldiği noktada yoklukla ma'lul sayıyorum.

Şu hâlde tarihçi kimdir? Neyin gerçeğini arar? Kategorileştirmek gerekirse tarihçiyi nasıl kategorize edersiniz?

Az önce de ifade ettiğim gibi tarihçi, bütün bilim insanları gibi kendi alanında doğruyu ve gerçeği arayan kişidir. Peki tarihçinin özel alanı nedir? Geçmiş... Çok açık bir şekilde tarihçi geçmişin gerçeğini arar. Geçmişin gerçeğini aramanın çeşitli alt katmanları olabilir. 19.yy. başlarında, modern araştırma üniversitesi konsepti ilk defa tanımlanırken -1800'lerin başlarında Berlin Üniversitesi'nde- ve aynı zamanda bu kurumsal tanımlamaya bağlı olarak çeşitli disiplinlerin alanları da birbirlerinden net çizgilerle ayrıştırılırken -ki bu ayrışma üzerine kuruluydu- geçmişte, modernite öncesi geçmişte disiplinler çok daha karışık. Çok daha fazla birbirleriyle örtüşüyordu. 19.yy. başları uzmanlıkların -specializationların- tanımlanması dönemi oldu. Bu çerçevede tarih, edebiyattan, felsefeden, mitolojiden, sosyolojiden, ekonomiden ve siyaset biliminden ayrıştı. Böylece tarihin alanı oldukça dar bir şekilde -amprisist- "geçmişte ne oldu?" "What happen in the past?" sorusuyla tanımlandı. Leopold von Ranke "wie es eigentlich gewesen ist?" veya "what exactly happened in the past?" yani "geçmişte tam olarak ne oldu?" sorusunun cevabını tarihin alanı olarak tanımladı. Bu bağlamda Ranke'yi de hafife almalıyım. Post-modern akımların yeşermesiyle birlikte Ranke'yi darlıkla, dogmatizmle, katılıkla eleştirmek çok yaygın oldu ancak aslında Ranke çok önemli bir şey ifade ediyordu. Tarihe ve tarihçiliğe başka ve aşırı işlevler yüklemeye karşı olarak; geçmişte ne olduğunu -tam olarak ne olduğunu- araştırmak tarih alanı için yeterli bir çabadır. Siyaset, ahlak, din ve politikayla olan ilişkiyi bir tarafa bırakarak tarihçinin asıl görevinin geçmişte ne olduğunu araştırmak olduğunu ifade ediyordu Ranke. Bu nedenle Ranke'yi toptan reddetmek bir yana onu bir başlangıç noktası ve önemli bir merhale olarak görmek gerektiğini düşünüyorum. 19.yy'dan bu yana çok önemli gelişmeler oldu. Tarihin yanı sıra başka disiplinler ortaya çıktı ve aşırı ayrıştırmalara, -separasyonlara- entelektüel ve metodolojik bir tepki olarak bu sefer de örtüşmeler ve disiplinler-arası dediğimiz anlayışlar gündeme geldi. Sosyoloji-tarih ilişkisinde tarihsel sosyoloji ön plana çıktı. Bu durum "geçmişte ne oldu?" sorusunun yanı sıra "toplumlar nasıl çalışırdı?" "How do societies work?" veya "How did societies worked?" sorusunu da beraberinde getirdi. Bence bu soruyu bugün tarihçilik alanından, tarihçiliğin özel misyonundan dışlamak çok zor. Dolayısıyla

la günümüzde “tarihçi neyi arar?”, “tarihçinin özel alanı nedir?” sorularını sordüğümüzde ben “geçmişte ne oldu?” sorusu ile “geçmişteki topluluklar nasıl işliyordu?”, “nasıl çalışıyor-du?” sorularını birlikte düşünmeye yatkınım. Günümüzde tarihçiler, geçmişte kendilerini çok fazla ayırdıkları sosyoloji, antropoloji ve ekonomi gibi diğer sosyal bilimlerden de beslenerek bu iki soruya cevap arıyorlar, bu iki sorunun çeşitli uygulamalarında gerçeği arıyorlar.

Tarih disiplininin ahlâki değeri şu hâlde nedir? Eğer tarihten -geçmiş olaylardan- bir ders çıkarmayacaksak, çıkarmaya kalkmayacaksak tarihin ahlâki değer ne olarak elimizde kalıyor?

Bence dolaysız değil, dolaylı bir değer söz konusu. Tarihin, tarih disiplininin, tarihçinin uğraşısının apriori bir değeri yok. Başarısı ölçüsünde değeri var. Tarihçinin namusu ölçüsünde, tarihçinin gerçeğe sadakati ölçüsünde bir değeri var. Sonuç olarak şöyle bir paradoks söz konusu, tarihçi tarihe tanıklık etmeye, geçmişin tercümanı olmaya çalışıyor. Ne pahasına olursa olsun gerçeğe daha fazla ve daha fazla yaklaşımaya çalışıyor. Bu ancak ve ancak asimptotik bir yaklaşım ile olabilir. Asimptotik derken matematiksel bir kavram kullanıyorum. Şöyle bir soru var, geçmişin gerçeğini yüzde yüz elde edebilir miyiz? Amerikan mahkemelerinde tanıklar “the truth, the whole truth, and nothing but the truth” yani “gerçeği, bütün gerçeği, sadece ve sadece gerçeği söyleyeceğime yemin ederim” şeklinde yemin ederler. Bu yeminin kendi ahlâki içeriği tarihçi açısından önemli ancak geçmişe tanıklık söz konusu olduğunda tarihçi bunu ne ölçüde gerçekleştirebilir? Yüzde yüz gerçekleştirebilir mi? Mesela, tarihçi herhangi bir tarihsel olay, süreç veya toplum hakkında bir kitap yazıp “işte budur ve bitti, yüzde yüz yakaladık, bundan ötesi olamaz” diyebilir mi? Bu asla mümkün değil. Analitik geometride parabola ve hiperbola dediğimiz birtakım eğriler vardır. Bir hiperbola iki parça eğriden oluşur. Bir dikey eksenini bir de yatay eksenini vardır. Hiperbola eğrisinin özelliği şudur; dikey veya yatay eksenine sürekli yaklaşır ama onu kesmez. Yani, aradaki mesafe sonsuza kadar küçülebilir ancak asla kesişmezler. Denklem tanımlanış tarzı ise buna aykırıdır. Bu duruma asimptotic approach (asimptotik yaklaşım) diyoruz. Diyelim ki hiperbola eğrisi bir eksenini kesmeyi hedefliyor ancak kesemiyor bir türlü, sürekli ona yaklaşıyor ancak bir türlü eksene tam ulaşamıyor. Tarihçilik de biraz böyle bir şey, geçmişin gerçekliğine daha fazla yaklaşımaya çalışıyoruz. Ama hiçbir zaman bu gerçekliğe yüzde yüz, bütün ayrıntılarıyla ve mutlak olarak ulaşamayacağımızı biliyoruz. Geçmişin eksiksiz bir portresi ne olabilir? İnsanlar tarihte yaşarken ve bugün de yaşamaya devam ederken uzayda her saniye insanların hayatlarını kaydeden esrarengiz bir multimedya kamerası olsaydı belki bu mümkün olabilirdi. Ancak böyle bir imkana sahip olmadığımız için mümkün olduğu kadar geçmişe bir yolculuk yapmaya ve yakalayabildiğimiz kadarını yakalamaya çalışıyoruz. Ama bu ölçüler içinde tarihçinin hipotetik tanıklık yemini ve o ahlâka sadık kalması son derece önemli. Tabular, yasaklar, kutsallıklar, çağın özel ahlâki, -Kant, ahlâkından bahsetmiyorum- son derece önemli. Bir kategorik imperatiften bahsetmiyorum. Çağın o yıllar için, o dönem için geçerli usûlleri, töreleri, kuralları ile kendini sınırlamamak ve bunları aşmaya çalışmak. Ne olursa olsun her zaman kendi idrakinin ve kapasitesinin el verdiği ölçüde doğru söylemek ve doğru söylemeyi amaçlamak. Şöyle bir şeyi bilinçli ve kasıtlı olarak yapmamak, bilinçli ve kasıtlı olarak bazı kaynakları, bazı verileri örtbas etmemek, bilinçli ve kasıtlı olarak yalan söylememek. Tarihçi çeşitli şekillerde yalan söyleyebilir.

E.H. Carr 1961’de yayınlanan ünlü Tarih nedir? Kitabında bunun çeşitlerini veriyor. Benim çok sevdiğim bir kitap daha var; “How to lie with statistics?” İstatistiklerle nasıl yalan söylenir? diye. Artık günümüzde bunları çok iyi biliyoruz. Örnek vermek gerekirse; kitabınıza yan yana dizilmiş üç Afrikalı siyahinin dizilerinden aşağısını göstermeyen bir fotoğrafını ekleyebilirsiniz ve bu fotoğrafı Afrika kabile topluluklarındaki siyahilerin barışçı yaşantısından görüntüler adıyla yayınlatabilirsiniz. Ancak fotoğrafın odağını üç Afrikalı siyahinin ayaklarını da gösterecek şekilde değiştirdiğinizde bu kişilerin ayaklarının birbirlerine prangalı, zincirli olduğunu göreceksiniz. Çünkü bu insanlar birer köledir. Ayaklarını gösterip göstermememiz çok ciddi bir tercih. Neye baktığınızla ve neyi göstermeyi ya da neyi göstermemeyi tercih ettiğinizle ilgili bir mesele. Tarihçi, ister seçtiği ve incelediği belgeler itibarıyla, ister onları yorumlayış tarzı itibarıyla bilerek ve isteyerek ya da kasıtlı olarak gerçeğin herhangi bir parçasını okuyucularından ve meslektaşlarından saklamayı tercih etmemeli. İçinde yaşadığı toplumdan ve genel olarak insanlıktan gerçekleri saklamamalıdır. Bu anlamda idrakinin, kapasitesinin, ve vicdanının el verdiği ölçüde sonuna kadar gerçeği her şeyin üzerinde tutmayı tercih etmelidir. Bu gerçekler tarihinin kendisi açısından da içinde yaşadığı toplum açısından da çok acııcı ve çarpıcı sorunlara, sorulara, sonuçlara yol açsa da bunları ifade etmekten kaçınmamalıdır; ben tarihinin meslek ahlâkından bahsedilince böyle bir şey anlıyorum. Afrikalı zincirli köleler örneğini verdim. Diyelim ki, Marksizm, sosyalizm, komünizm ve Sovyetler Birliği tarihi üzerine çalışıyorsunuz. Mesela, Stalin dönemindeki ekonomik gelişmelerin sanayileşmedeki başarısını inceleyen bir makale veya kitap yazabilirsiniz ancak çalışma kamplarına, Stalin terörüne, 1936-38 yıllarının büyük vitrin mahkemelerine, OPP’nin, NKVD’nin veya KGB’nin neler yaptığını hiç ama hiç değinmeyebilirsiniz. Bu tercihleri yapanlar ve Sovyetler Birliği’nin tarihini bu şekilde inceleyen tarihçiler oldu. Aslında bu yaklaşım bilinçli ve kasıtlı olduğu takdirde meslek ahlâkına saygılı olmayan bir tarihçilik örneği. Tarihinin sahip olması gereken ahlâka saygılı olmayan bir tarihçilik, aşılması gereken bir tarihçilik ve nitekim günümüzde de çok büyük ölçüde aşılın bir tarihçilik örneği.

Biz tarihin ahlâkını konuşurken aslında tarihinin ahlâkını da mı konuşmuş oluyoruz? Bazı şeylerin aşıldığından bahsettiniz, peki tarihinin ahlâkının temel kriterleri nelerdir?

Evet, tarihin ahlâkını konuşmak büyük ölçüde tarihçiliğin meslek ahlâkını da konuşmak demek. Tarih, tarihçiler dışında ete kemiğe bürünmüş, tarihçilerin dışında var olan bir ruh, bir mefhum, bir transandantalizm, bir aşkınlık değil. Tarih bir pratik, tarihçilerin pratiği. “Tarih metodolojisi”, “tarih metodolojisine giriş”, “tarih araştırmalarında yöntem sorunlarına giriş” gibi dersler ideal olarak tarihçilerin pratik dersi olmak durumunda. Sonuç olarak tarih dediğimiz şey tarihçilerin zaman içerisinde ürettiğinden ibaret. Tarih, tarihçilerin elinde vücut bulan bir zanaat. Ünlü Fransız Tarihçi Marc Bloch hayatta iken yayınlamadığı metodoloji kitabına “Le Métier d'historien”, “The Historian’s Craft” yani “Tarihinin Zanaatı” başlığını vermişti. Bence bu çok iyi bir metafor, çok iyi bir benzetme. Benim ideal tarihçim bir bakıma ideal bir orta çağ zanaatkârına karşılık gelir. Yani bir orta çağ zanaatkârının meslek ve emek ahlâkı neyse tarihinin de meslek ve emek ahlâkı odur. Bir orta çağ marangozu, demircisi veya ayakkabıcısı mesleğe çıraklıkla başlar, kalfalıktan geçer ve ustalıkla yükselir. Zamanla ve bin bir zahmetle edinilen, emekle elde edilen ve ustalık ile taçlanan bir süreç. Sonuç olarak o çağa ve o olgunluğa geldiği düşünüldüğünde loncaların mevcut ustalarının önünde bir ustalık sınavından geçer. Bu da şöyle bir şey, kendi alanınızda öyle bir şey -ustalık eseri-

yapıyorsunuz ki onu en iyi ustalara takdim ediyorsunuz. Bugün genel-geçer olarak başyapıt, şaheser için kullandığımız masterpieces(ustalık eseri) sözcüğü buradan geliyor. Ulaştığınız seviyenin kanıtı olarak loncanızın diğer ustalarına takdim ettiğiniz eserin bana göre günümüzdeki adı doktora tezi oluyor. Bir orta çağ geçmişi var arkamızda ve bunun olması iyi bir şey. Bir orta çağ zanaatkârının derinin, köselenin, ahşabın en iyisini kullanması, göz algısı, el becerisi, kaç tane üreteceği ve karşı karşıya kaldığı maliyet koşulları yaptığı zanaatın kalitesi açısından oldukça önemli. Bunların hepsi orta çağda kurallara tabidir. Öyle kötü malzemeyle, seri üretim, 5 tane üreteceğinize 123 tane üretmiyorsunuz. Zanaatkarın eserini meydana getirirken ödediği ücretler ve ürün tamamlandıktan sonraki satış fiyatının ne olacağı gibi detayların hepsi lonca kurallarına ve lonca kurallarının ötesinde mesleğin genel-geçer ahlâk töresine tabi. Buna benzer şekilde aslında tarihçilerin de bir meslek töresi ve bir meslek ahlâkı vardır. Gerçeği aramak üzerine kurulu bir ahlâk. Zanaatımızı nasıl icra ettiğimiz, belgeleri nasıl okuduğumuz, nasıl yorumladığımız, nasıl dipnot verdiğimiz, nasıl kaynak gösterdiğimiz, dipnot verirken neleri yapmanın kural dışı, neleri yapmanın ise kural içi olduğu oldukça önemlidir. Özetle, tarihçi olarak zanaatımızı icra etme şeklimiz oldukça hayati bir meseledir. Post-modernizmden çok şey öğrendim ve öğrenmeye de devam ediyorum ancak sınırı da burada çiziyorum; eğer tarih ile edebiyat, -tarih ile kurmaca- birbirinden farklı değilse, tarihçi de romancı gibi sadece kurguluyorsa ve sadece bir anlatı hayal ediyorsa o zaman ortak bir mesleğimiz yoktur. Artık ortak bir tarihçilik mesleği de yoktur, ortak bir tarihçilik cemaati de camiası da yoktur. Çünkü zanaatınızı nasıl icra ettiğiniz, ortaya koyduğunuz ürün ve gerçeğe sadakat ölçüsü üzerinden hesap verebilirliğiniz ortadan kalkmış demektir. Neyse ki bütün sarsıntılara rağmen böyle bir meslek töresi üç aşağı beş yukarı sürüyor. Harvard'ın ünlü paleoantropolog'u ve paleozoolog'u, biyoloji bilimlerinin büyük ismi Stephen Jay Gould, New York'ta benim de katıldığım bir konferansta bunun çok güzel bir izahını yapmıştı: "Post-modernimden çok korkmayın" demişti, "bu tutmaz, metodolojik açıdan tutmaz". Özel olarak tarihçilikten bahsetmiyordu biyolojiden, zoolojiden, antropolojiden her şeyden bahsediyordu, "gerçeğin peşinden koşmak, doğruyu daha fazla yakalamak dışında hiçbir amaç bilimin zahmetine katlanmayı beraberinde getirmez, bir düşünün" demişti. Bilim insanları olarak yaptıklarımızın, uğraşımızın %90'ı veya çok daha fazlası son derece can sıkıcıdır. Mesela biyokimyada bir santrifüj deneyi kurmak ne demektir? Deneyi dizayn etmek ve cihazları kurmak için kaç gün, kaç hafta ve ne kadar emek gereklidir? Deney günlerce sürecek, santrifüjler günlerce çalışacak, yanında yatıp kalkacaksınız ve sonunda çok az bir sonuç ortaya çıkacak. Diyelim ki bilinenlerin %0,3'ünü değiştireceksiniz. Onca zahmet uğruna buna ne için katlanılır? Gerçeği aramak dışında başka hiçbir amaç için katlanılmaz. Sadece içinizde böyle bir tutku varsa bunu yapabilirsiniz. Pek çok tarihçi arşivlerde geçirdiği zamanı otobiyografilerinde anlatılıyor. Marc Bloch anlatıyor, George Duby anlatıyor, herkes anlatıyor. Eski tozlu vesikaları, parşömenleri inceden inceye okuyorsunuz; 50 tane, 60 tane 100 tane, 150 tane ve sadece bir kırıntı kadar bilgi elde ediyorsunuz. 200-300 tane okuyorsunuz, ancak edindiğiniz bilgiler sadece bir paragraf tutuyor. Sonuç olarak bu kadar zahmetli çabadan sadece bir makale veya kitap çıkartıyorsunuz. Buna ne için katlanılır? Bilim insanları bunu ne için yapar? Tarihçi ne için yapar? Tarihçi elinde ne gibi teknikler ve argümanlar varsa onları azami ölçüde kullanarak kendi bildiği ve anladığı kadarıyla gerçeğin peşinden koşmak için bunu yapar. Mevcut literatüre ve geçmişte bilinenlere kıyasla ne kadar gerçeğe yaklaşabildim? Bir parmak daha yaklaşabildim mi? Her ne kadar tarihçi kendisine bu soruları sorsa da, bunun verdiği heyecan, tatmin duygusu ve mutluluk başka bir şeydir. Bunu da meslek dışından insanlara kolay kolay anlatamayız.

Belge konusu ile bağlantılı olarak, belgelere biz ne kadar güvenebiliriz? Belgeleri tarih çalışmalarının merkezine koymak ne kadar sağlıklıdır? Belge dışında mitolojiler, efsaneler “ispatsız birikimler” nasıl değerlendirilmelidir?

Belge deyince belki dikkatsiz kullanmış olabilirim. Belge öncelikle yazılı belgelerdir. Ama sadece yazılı belgeler değildir; sikkeler, paralar da tarihçinin belgeleri arasındadır. Arkeolojik buluntular da tarihçinin yazılı belgeleri arasındadır. Belge kavramını illa yazılı metinlerle sınırlı olmaksızın, çok çeşitli maddi veriler olarak düşünmek gerekir. Bu soru tarihçilikte yeni bir soru değil, 2.500 yıldır mevcut olan bir soru. İsa’dan önce 5. yüzyılın ilk Yunan tarihçileri Herodotos’tan ve Thukydides’ten beri mevcut olan bir soru. Atalarımızı küçümsemememiz gerekir. Entelektüel atalarımızı, ilk tarihçileri, tarihçiliğin babaları olarak nitelendirilen insanları küçümsemememiz gerekir. Onlar daha baştan itibaren uydurmamak gerektiğinin ve mümkün olduğu kadar geçmişin gerçeğine ulaşmak gerektiğinin pekâlâ farkındaydılar. Onların zamanında olanaklar çok daha sınırlıydı. Kütüphaneler, arşivler, arkeolojik buluntular söz konusu değildi, nümizmatik ve arkeoloji gelişmemişti. Bilgisayarların, dijital ve internet, arşivlerinin hiçbiri mevcut değildi. Ancak yine de ister Herodotos, Pers-Yunan savaşlarını araştırırken, ister Thukydides, kendi zamanında cereyan etmekte olan Atina-Sparta-Peloponez Savaşı üzerine çalışırken şu konuda son derece hassastılar: okuyucularıma kendi uydurduklarımı değil gerçeğe olabildiğince yaklaştığını düşündüğüm şeyleri aktarmaya çalışıyorum. Bu amaca ulaşmak için ne yapıyorlar? Seyahat ediyorlar. Zaten o çağda başka türlüünü yapmak da mümkün değil. Herodotos, bütün Pers imparatorluğu topraklarını geziyor, dolaşüyor ve önüne çıkan kişilerle konuşuyor, tabii seçerek. Bir bakıma bugünün anlayışıyla sözlü tarih yapıyor, mülakatlar yapıyor. Bu yolla bilgi toplamaya çalışıyor. Onun belgelerini mülakatlar, yaptığı görüşmeler ve bunlardan aldığı notlar oluşturuyor. Hemen şu gündeme geliyor, hangisine güvenilir, hangisine güvenilmez? Dolayısıyla tek bir kişiyi dinlemekle yetinmediklerini aynı olay hakkında mümkün olduğu kadar çok anlatıya ulaşmaya çalıştıklarını ve bunları birbirleriyle karşılaştırarak -crosschecking yaparak- mümkün olduğu kadar palavraları, uydurmaları ve teressübatı ayırmaya çalıştıklarını ve geriye daha saf bir şeyler, daha temiz bir şeyler kalması için gayret ettiklerini görüyoruz. Oturup metodoloji kitapları yazmasalar bile onlar da metodu üç aşağı beş yukarı biliyorlar aslında: Belgeler olmadan olmaz. Birmingham’da doktora yaparken tanıştığım hocalarımdan ve meslektaşlarımdan biri olan Anthony Bryer hiç unutmam bir seminerinde biraz esprili bir şekilde şöyle söylemişti: “Without documents we would all lose our jobs” yani “belgeler olmasaydı hepimiz işsiz kalırdık”. Doğru! Öte yandan her belgeye güvenilir mi? Tabii ki güvenilmez. Her belgenin lafı yüzde yüz doğru kabul edilir mi? Tabii ki kabul edilmez. Ama tarihçilik Herodotos’tan, Thukydides’ten bu yana bu konuda çok ince yöntemler geliştirmiştir. Almanca Quellenkritik, İngilizce Source Criticism, Türkçe ise Belge Eleştirisi, dediğimiz bir alan var. Birincil ve ikincil kaynakları birbirinden ayırt ediyoruz. Bir kere araştırma yaparken ve özgün bilgiye ulaşmaya çalışırken birincil kaynaklar üzerinde yoğunlaşıyoruz. Bu birincil kaynakları da dış ve iç tenkitten geçiriyoruz. Dış tenkit şu demek; önünüzde yazılı bir metin ya da sikke var diyelim bu metin ya da sikke sahte mi gerçek mi? Fiziksel bir madde olarak sahte mi gerçek mi? Üzerine yazılı zeminin niteliğine bakıyoruz, yazının niteliğine bakıyoruz, mürekkebi tahlil ediyoruz, kaligrafiyi tahlil ediyoruz. Yani doğrudan doğruya maddi verileri tahlil ederek belgenin gerçek olup olmadığına ulaşmaya çalışıyoruz. Arkasından iç tenkide yani metnin kendisine geçiyoruz. Bu aşamada belgenin ait olduğunu iddia ettiği çağda o üslupla, o dille, o sözcüklerle yazılmış olma ihtimalini inceliyoruz?

İkinci olarak böyle bir eleştiriye tabi tutuyoruz. Benim öğrencilerime verdiğim en basit örnek; diyelim ki Anadolu'da bir köylü tarlasını sürerken sabanı sert bir cisme çarpıyor, cismi çıkartıyorlar bir küp ve küpün içinde birtakım parşömenler... Yerel müzeye götürüyorlar, müzedeki uzmanlar bakıyorlar ve belgelerin İsa'dan önce 4. yüzyıl Yunancası gibi olduğunu düşünüyorlar sonra belgeyi okuyorlar. Şöyle bir şey yazıyor; "ben İskender'in generallerinden Ptolemaios, İsa'dan önce 321 yılında buradan geçerken küpü buraya gömdüm". Uzmanlar belgeyi uydurma olarak nitelendiriyorlar. Neden? İsa'dan önce 321 yılı diye bir terim olamaz. Bu en basit örnek. Bir belgenin sahte veya uydurma olup olmadığını başka nasıl anlarsınız? Belgelerin okunması ve yorumlanması gerekir çünkü belge kendiliğinden konuşmaz. Bizim onları konuşturmamız gerekir. Onlara sorular sorarak bu sorulara verecek cevaplarının olup olmadığını incelememiz, cevapları cımbızla çekip almamız gerekir. Diyelim ki bir yerde çeşitli suçları sıralayan bir kanunname okuyorsunuz; burada at çalmanın mutlak surette yasak olduğu ve çok ağır cezalara çarptırıldığı yazıyor. Bu kanunmeden hareketle bu belgenin ait olduğu toplumda at hırsızlığının hiç olmadığı ve yasak olduğu sonucunu mu çıkartırsınız? Yoksa at hırsızlığının çok fazla olduğu ve bu yüzden de çok ağır cezaların uygulandığı sonucunu mu çıkartırsınız? Bu da çok basit bir yorum örneği. Tarihçinin sadece belgelerin satırlarını değil, satır aralarını da okuyabilmesi gerekir. Tabi ki tarihçi araştırmaya bir müktesebatla geliyor. Önceden okuduğu ve bildiği şeyler, ikincil literatür bilgisi, genel kültür ufukları var. Bütün bunlarla elindeki belgeleri değerlendiriyor. Belgede yazıyor, öyle ise doğrudur, ya da hiçbir belgede yazmıyor, dolayısıyla bu konuda hiçbir şey söylenemez türü yaklaşımlar- iki uçtan örnek verdim- doğru değil. İkinci halde de tarihçinin aradaki boşluğu doldurmak için çok başka ipucu veya veri türleri olabilir mi? Rivayet, efsane, mitoloji, inanç dünyası ve edebiyat... Hem hayır hem evet. Tarihsel olayların fiziksel, faktografik ve kronolojik gerçekliğini saptamak için bunlara başvurulamaz, güvenilemez. Mesela Tevrat'taki Nuh tufanı anlatımını ele alırsak, gerçekten belirli bir tarihte kırk gün kırk gece muazzam bir yağmurun yağdığını, Nuh'un bir gemi inşa ederek her hayvan ve bitki türünden bir çifti gemisine aldığını faktografik olarak doğru kabul etmek mümkün değil. Ancak şöyle bir soru beraberinde gelebilir pekâlâ; acaba böyle bir efsanenin doğmasına yol açacak büyük bir taşkın olayı oldu mu? Belirli bir dönemde olmuş olabilir mi? Nitekim bu açıdan bugün çok ciddi arkeolojik çalışmalar var. Son buzul çağının sona ermesi ve deniz seviyesinin genel olarak yükselmesiyle ilgili olabileceği de düşünülüyor. Öte yandan büyük bir deprem sonucu boğazların meydana gelmesi, Çanakkale ve İstanbul boğazlarının oluşması, Akdeniz'in çok daha yüksek olmasının su seviyesinin Marmara üzerinden Karadeniz'e akıp Karadeniz'i taşıması ve Karadeniz'in sularının bütün çevreyi basması sonucu böyle bir efsanenin doğmuş olup olamayacağı bugün çağın arkeolojisi ve arkeologları açısından çok ciddi olarak tartışılıyor. Tarihçiler mitolojiyi, efsaneyi, edebiyatı vs. nasıl ve ne ölçüde kullanabileceklerini çok iyi bilmek ve usulünce değerlendirebilmek zorundadır. Ünlü Fransız orta çağ tarihçisi George Duby doktora tezini yazarken Fransa'nın Macon bölgesindeki köylülerin toplumsal hayatını çevreleyen inançlara, kutsallara ve tabular dünyasına yeteri kadar önem vermediği için kendisini sonradan otobiyografisinde çok eleştiriyor. Şu anda elimde okumakta olduğum bir kitap var, Kahraman Şakul'un II. Viyana Kuşatması kitabı. Çok önemli bir çalışma, majör bir çalışma olduğunu düşünüyorum.

Kitabın ikinci bölümünde dönemin kroniklerine, Osmanlı tarihçilerine, II. Viyana kuşatması hakkında yazıp çizmiş, yorum getirmiş kafa emekçilerinin- o dönemin aydınlarının- düşünce, ideolojik ve politik dünyasına muazzam yer veriyor. Kitap sadece Viyana kuşatmasının nasıl gerçekleştiği anlamında değil, -onu da tartışıyor o ayrı ama- tüm Osmanlı seçkinlerinin düşünce âlemini ve fikri dünyasını canlandırması bakımından fevkalade büyük önem taşıyor. Mesela Osmanlı seçkinlerinin Viyana bozgununu neden Allah'ın gazabına bağladıkları ve bunun o çağın düşünüş tarzı açısından nasıl bir öneminin ve ağırlığının olduğunu ele alıyor. Osmanlı seçkinleri neleri Allah'ın gazabını tetikleyen olaylar olarak görüyorlar. Bize Osmanlı'nın düşünce dünyası hakkında çok şey söylüyor. 1683'te Viyana önlerinde Alamandağı/Kahlenberg muharebesinde Osmanlı bozgununun tam olarak neden meydana geldiğini belki tarihçileri tatmin edecek düzeyde tam olarak açıklamıyor. Ama bu tartışmanın cereyan ettiği düşünsel ortama dair muazzam bir bilgi veriyor. İfade ettiğim gibi faktografi ve olgular açısından güvenilir olmasa bile bu tür kaynakları tarihçinin değerlendirmesi, değerlendirebilmesi lazım. Balzac'a, Balzac'ın 19. yüzyıl Fransa'sı hakkındaki romanlarına ve o romanlardaki karakterlere dayanarak olgular düzeyinde bir kitap yazamazsınız ancak Balzac'tan da istifade edebilirsiniz. Balzac bize 19. yüzyıl Fransa'sında kapitalizmin, burjuvazinin ve burjuva hayat tarzının gelişimi hakkında muazzam şeyler söyler ve Balzac'ı okumayan bir 19. yüzyıl tarihçisini günümüzde tasavvur edemiyorum.

Peki, belgeleri çalışan tarihçiye ne kadar güvenebiliriz? Tarihçinin bir hipotezi, varsayımının olması, onun metodolojisini nasıl etkiler?

Bir kere apriori güven, yüzde yüz güven diye bir şey olmaz, olamaz. Yani, profesyonel tarihçidir, akademik tarihçidir, falanca üniversitede, filanca kürsüde profesördür; bunlara güvenilir diye bir yaklaşım söz konusu olamaz. Sadece ürün, ürünün kendisi ve ürünün eleştirisi üzerinden bir güven -görelî güven- söz konusu olabilir. Bunun da her seferinde tekrar sınanması gerekir. Ünlü İngiliz tarihçi Hobsbawm'ın Devrimler Çağı, Sermaye Çağı, İmparatorluk Çağı adlı üç fevkalade cilt üretmiş olması, Aşırılıklar Çağı adlı dördüncü cildi yayınladığında onun da mükemmel olduğunu veya olacağını varsaymamız için bir neden olamaz. Diğer üç cildin ne kadar mükemmel olduğunu bir yana bırakıyorum, ama üç tane çok güçlü makale veya kitabın ardından yazdıklarınızda önemli hatalar yapabilirsiniz -Hobsbawm'ın Aşırılıklar Çağı'nda olduğu gibi. Tam da az önce sözünü ettiğim şekilde Sovyetler birliğine bakış, 20. yüzyıl tarihine sosyalizm-kapitalizm mücadelesi açısından bakış ve bütün 20. yüzyıl tarihinin bu ana eksen üzerine oturtulması çok önemli deformasyonları beraberinde getiriyor. Dolayısıyla her şey her seferinde baştan sınanır. Ayrıca bilimsel camianın -scientific community- değerlendirilmesi de çok önemlidir. Thomas Khun'un Bilimsel Devrimlerin Yapısı kitabında ortaya attığı bir paradigma vardır ve o paradigmayı benimsemiş, o paradigma içinde çalışan bir bilimsel camia da vardır. Bu camia değerlendirmelerini, iç tartışmalarını o çerçevede yapar. Bu oldukça önemli bir mesele çünkü amatör-profesyonel ayırımını da beraberinde getiriyor. Sıradan vatandaş, sokaktaki insan bir kitapçıya girdiğinde ve orada çeşitli tarih kitaplarını gördüğünde hangisine güveneceğini, hangisine güvenemeyeceğini nasıl bilebilir? Maalesef bilemez çoğu zaman. Çok parlak, tantanalı başlıklar taşıyan kitapları şu veya bu nedenle kendi sübjektif değerleri itibarıyla güvenilir olarak addedebilir. Alır, okur, içselleştirir, ezberler neredeyse ve yanlış şeylere inanarak, yanlış şeyleri doğru kabul ederek bu serüvenin bir noktasına gelebilir. Profesyonel camianın çok ciddi kıstasları vardır; bilimsel dergiler, akademik dergiler, yayın eleştirileri, book reviews oralarda cereyan eder tartışma-

lar. Tarihçiliğin her bir alt dalı için güvenilirlik-güvenilmezlik, kabul edilebilirlik-kabul edilmezlik ölçütleri buralarda ve amatörlerin kolay kolay nüfuz edemeyeceği çok uzun süreçlerle belirlenir. Arkalarında bu akreditasyon mekanizması olması kaydıyla, nadiren bazı kitaplar, bazı isimler, bazı tarihçiler genel kamuoyu tarafından da bilinir hale gelir ve belirli bir popülerlik düzeyine ulaşır. Esas mesele olarak hipotez, mutlaka vardır. Açık veya örtük, bilinçli veya bilinçsiz, ne kadar bastırılrsa veya inkâr edilirse edilsin bir hipotez muhakkak vardır. Tarihçinin yaşadığı çevreden, geçmiş birikimlerinden, çocukluğundan, hocalarından, lisans derslerinden, okuduğu kitaplardan, arkadaşlarından, siyasi-ideolojik tercihlerinden ve inançlarından gelen birtakım ipuçları mutlaka vardır. Tarihçi sıfır noktasında bir insan değildir. Mesela doktora tezi üzerine çalışmaya başladığında yirmi beş yaşındadır ve o zamana gelinceye kadar bir yığın şey okumuştur. Edinilmiş fikirleri ve mükteşebatı vardır, bunlardan kendisini soyutlaması mümkün değildir. Tarihçinin arşive girip hangi belgeleri, hangi defterleri okumaya başlayacağı bile bir ön tercih meselesidir. Neden falanca yüzyılın defterlerini okumaya girişiyorsun da falanca yüzyılın defterlerini okumaya girişmiyorsun? Veya neden mühimme defterlerini okumaya girişiyorsun da şer 'iye sicillerini okumaya girişmiyorsun? Bunların hepsi ön hipotezler ve ön tercihler meselesidir. Kristof Kolomb, İspanya kralı Ferdinand'a ve kraliçesi İzabella'ya ne sundu? Bence bu önemli bir örnektir. Kristof Kolomb kral ve kraliçeye; "bana gemi, asker, para ve cephaneye verin, okyanusta neler var bakmak istiyorum" demiş olabilir mi? Eğer Kolomb bu şekilde söylemiş olsaydı muhtemelen kral ve kraliçeden hiçbir şey alamazdı. O takdirde, Kolomb bir hipotez sundu. Yani kendi merakını değil, hipotezini sundu, bir teori sattı İspanya kralı ve kraliçesine. Kolomb "dünya yuvarlak olduğuna göre ben bundan bir sonuç çıkartıyorum; Uzakdoğu'nun, Çin'in, Hindistan'ın zenginliklerine batıya doğru yelken açarak varabiliriz, eğer dünya bir küre ise batıya doğru yelken açarak dönüp dolaşıp buraya gelebilmem lazım" diyerek bir teori sattı. "Bana gemi, asker, para ve cephaneye verin, ben size altın, gümüş, toprak ve fethedilmiş ülkeler getireyim" dedi. Kral ve kraliçe bu nedenle onu desteklediler çünkü Kolomb hangi yöne yelken açacağını biliyordu. Bu örneği tarihçinin çalışmasına aktarırsak tarihçinin arşive girip hangi belgeleri inceleyeceği bile bir sezginin, tahminin ve hipotezin ürünü. Peki bu durum eleştirel ve öz eleştirel olmayı, nesnellığı ve objektiviteyi başından zedeler mi? Hayır. Objektiflik, nesnellik ve dürüstlük kıstası bununla yan yana ve el ele gider. Bu ne anlama gelir? Yine Stephen Jay Gould'a başvuracağım. Apriori güven diye bir şey olamayacağı gibi apriori objektiflik diye bir şey de yoktur. Objektiflik şununla ilgilidir; birincisi, bir tarihçi olarak kendini bilmek, kendini tanımak. Ben neyim, benim düşünce dünyam nedir? Bir insan ve vatandaş olarak bu toplumda nelere inanıyorum? Acaba inançlarım ve tercihlerim tarihe bakışımı nasıl etkiliyor? Böyle bir vicdan sesinin olması gerekir. Nerelelerden yanlış yönlere kayabilirim? Hangi konularda taraflı, dogmatik, fanatik vs. davranabilirim? Sahip olduğum zihniyet yapısı beni hangi tuzaklarla karşıya bırakabilir? Yani tarihçinin kendisini tanıması ve farkında olması gerekir. İkincisi, çok kritik bir mesele, yanlışlandığınızda yanlış olduğunuzu kabullenebilmek. Bu anlamda dürüstlük, gerçeğe sadakat ve hipotezinin ne olursa olsun dogmatik bir şekilde kuyruğuna takılıp gitmemek apriori değil, aposteriori bir sonuçtur. Karşılaştığınız sonuçlar, topladığınız veriler ham maddenizdir. Bunlara baktığınızda, bunları işlediğinizde hala aynı hipotezde ısrar ediyor musunuz? Yoksa kabullenebiliyor musunuz? İstedikinizin değil, olduğunu gördüğünüzün kitabını yazabiliyor musunuz? Aslında bütün mesele burada düğümleniyor. Bu bütün bilim insanları için geçerli. Tarihçi için de geçerli. Kendimizi tanımak, kendi şeytanlarımızın üstesinden gelebilmek için önemlidir. Beklediklerimizle karşılaşmadığımızda ve farklı sonuçlara ulaştığımızda bu farklılıkları kabullenebilmek

ve olacağını tahmin ettiğimiz ya da olmasını istediğimiz değil gerçekten olduğunu gördüğümüzün makalesini veya kitabını yazabilmek gerekir.

Tarihçilikle alakalı bir diğer kavram da anakronizm, sizce tarihinin anakronizmden sıyrılabilmesi mümkün müdür? Şeffaf, objektif bir şekilde kendi içinde bulunduğu zamanın ve şartlarından bağımsız olarak geçmiş anlaması ve aktarması sizce mümkün müdür?

Hem hayır hem evet. Tarihçi içinde yaşadığı koşullardan, ortamdaki ve o ortamın kendisine yaptığı telkinlerden veya etkilerden yüzde yüz sıyrılamaz, kısmen sıyrılabılır. Önemli olan bu ihtiyacın farkına varabilmesi, az önce kullandığım ifadelerle kendi şeytanlarını domestike edebilmesi, ehlileştirebilmesi, onları zapt edebilmesi ve frenleyebilmesidir. E. H. Carr az önce sözünü ettiğim 1960'ların başlarında yayınlanan *What is History* kitabıyla bu tartışmayı açtı. 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl tarihçiliğinin saf amprisist ve yüzde yüz tarafsızlık iddialarına karşı bu iddianın aslında ne kadar yanlış ve yanıltıcı olduğunu, tarihçilerin de aslında ideolojik politik varlıklar olduğunu ve pek çok durumda yüzde yüz tarafsızlık iddia ederken aslında son derece taraflı şeyler ürettiklerini eleştirel bir şekilde ortaya koydu. Ama bana göre E. H. Carr'dan çıkartılacak asıl sonuç, onun muazzam katkısı; benim "kendi kendinin farkında olmak" diye tarif ettiğim şey. Aslında bu bir özgürleşme olanağı, kendi kendimizi suçüstü yakalamak mümkün. Kendi kendimizi evcilleştirmek, ehlileştirmek mümkün, kendi kendimizin, kendi ön yargılarımızın veya içsel arzularımızın hakkından gelmek mümkün. Ben kendimi buna bir örnek olarak görüyorum. Marksist bir gelenekten geliyorum, Marksist bir geçmişten geliyorum ve geçmişte yazdığım pek çok şeyde Marksizm'e çok kuvvetle inandığım bir ideolojik-politik iç âlemin çok kuvvetli etkilerini ve bunun yol açtığı bin bir hatayı görüyorum. Bu yüzden sürekli olarak kendimi eleştiriyorum. Bugün kendimi artık bir Marksist tarihçi olarak tarif etmiyorum. Aslında çok uzun bir süredir böyle tarif etmiyorum. Ancak geçmişte yazdıklarımın yeni baskılarını yaparken onların sadece uzun öz eleştirel değerlendirmelerini yapmakla kalmıyorum, aynı zamanda kendi kendime bugün üzerinde çalıştığım herhangi bir konu hakkında sürekli soruyorum, "Halil acaba burada bir şeyi atlıyor musun?" Acaba uzak geçmişindeki kültür birikiminden ve ön yargılarından gelen bir sezginin peşinden mi gidiyorsun? Acaba bunu böyle mi söylemek gerekir? Bunun başka türlü bir alternatifi olamaz mı? Çok mu fazla siyah beyaz görüyorsun? Sürekli olarak kendi kendime bu soruları soruyorum. Şu an yaptığım şeylerin mükemmel olduğunu söylemiyorum ancak kendi yaşadığım tecrübe bana böyle bir fren mekanizması, böyle bir duyarlılık kazandırdı. Aslında bütün ciddi tarihçiler böyle bir içsel vicdan, böyle bir iç denetim sesi peydahlamak zorundadır. Bugün içinde yaşadığımız güncellik bize çeşitli konuları araştırmak için imkân verir ama tarihçi bugünün kendi müktesebatının, çevresinin, ortamının ve atmosferinin kölesi veya esiri olmak zorunda da değildir. Esasen bu büyük bir içsel mücadeledir ve tarihçi gerçeğin peşinde koşma tutkusunu ancak bu öz eleştirel farkındalık sayesinde ve ölçüsünde gerçekleştirebilir.

Burada tarihçinin ahlâki kaygılarının sınırına da değinelim. Çıkar, fayda, korku ve endişeyle oluşturulmuş tarih çalışmalarında ahlâk süzgecinden baktığımızda bu çalışmalar sizce nasıl değerlendirilir?

Bütün söylediklerimden iyi değerlendirmeyeceğim çok açık. Tekrar edeyim, bana göre tarihçinin bir bilim insanı olarak ahlâki kaygısı tek olabilir: Gerçeği aramak. Meslek ahlâki budur. Diğerleri, ahlâki değil farklı kaygılardır. Bilimsel yöntemin ve meslek töresinin getirdiği kaygılar değildir. Tarihçilik disiplinine dışsal kaygılardır. Devletten, milletten, iktidardan, cemaatten, mahalleden, ideolojiden ve politikadan kaynaklanan kaygılardır. Arada bir çelişki vardır; tüm bu kaygılar tarihçinin kendi bilimsel uğraşı ahlâkiyle çatışan ve ona müdahale etme kapasitesi olan kaygılardır. Kendimden ve Marksizmden örnekler verdim. Her ideolojik ortamın, her ideo-politik ortamın böyle kaygıları vardır. Mesela, Atatürk ve Atatürkçülük, onun kendi tabuları vardır. 1920'ler ve 1930'lar öyle bir tek adam ve mükemmel bir lider etrafında örülmüş bir anlayıştır ki milli mücadele her şeye sadece ve sadece onun doğru gördüğü ve doğru yaptığından başlar. Bu dönemdeki her şeyin kusursuz veya neredeyse kusursuz olduğuna kadar devam eder. Mesela Osmanlı'yı yeryüzünde İslam medeniyetinin en mükemmel tezahürü ve İslamiyet'in ahlâk ve insan anlayışının kusursuz olarak uygulandığı bir toplum ve medeniyet olarak görebilirsiniz. Bu anlayış kendi paradigmatik körlüklerini, tabularını ve kutsallıklarını da beraberinde getirir. Örneğin, kardeş katlini yorumlayamazsınız bu çerçevede bir yere oturtamazsınız. Mesela Osmanlı'da hiç içki içilmediğini, Osmanlı sultanlarının hiç şarap içmediğini farz edebilirsiniz. Bunu ispatlamak için olmayacak yorumlara kalkışabilirsiniz. Osmanlı'da eşcinsellik olmadığını farz edebilirsiniz, madem İslamiyet yasaklıyor ahlâk dışı görüyor, öyle ise olmamıştır diyebilirsiniz. Kasıtlı olarak uç örnekler veriyorum. Bunlar günümüzde pek çok tarihçinin üzerine gidemediği konular. İlla bunlar yazılsın, işlensin demiyorum ama bu tabulara ve kutsallıklara örnekler vermek istiyorum. Marksizm ve sosyalizm tarihinden basit bazı örnekler vermeye çalıştım. Mesela Türkiye'de sol tandanslı bazı efsaneler üretildi. 1 Mayıs 1977'de kırka yakın insanın ölmesinin, bir derin devlet saldırısının sonucu olduğu efsanesi üretildi. Halbuki bunun gerçeğe hiçbir alakası yoktur. Solun kendi içerisindeki çatışmalar yüzünden meydana zorla girmeye çalışan bazı fraksiyonlar havaya ateş açınca oluşan panik sonucu insanlar ezildi ve öldü. Bunu söylemek tarihçinin ahlâki borcu. Ancak tabii burada da solun tabularına ters düşen bir şeyle yüz yüzesiniz. Ama ben çıktım ve bunu söyledim açıkçası. Aynı şekilde 1915 olayları; ister tehcir veya katliam olarak adlandırın, ister soykırım deyin böyle bir olayın tarihsel gerçeklikte adı ne olursa olsun, bunun da etrafında çeşitli tabular, kutsallıklar ve dokunulmazlıklar mevcut. Ancak tarihçi meslek ahlâkına sadık kalmalı ve gerçekleri ifade etmelidir. Tarihçinin mesleki borcu budur.